

Oya Baydar (Turecko)

Prozaička, esejistka, žijící klasička turecké literatury, narozena 1940. Vystudovala sociologii na Istanbulské univerzitě a nastoupila akademickou dráhu. V šedesátých letech se zapojila do levicového hnutí a stala se výraznou postavou Turecké dělnické strany. Za svou politickou angažovanost byla zatčena a propuštěna z univerzity, poté krátce působila jako redaktorka různých periodik. Po převratu v roce 1980 byla nucena Turecko opustit a dvanáct let žila převážně v Německu, nějaký čas také v Moskvě. Svůj první román, *Allah Çocukları Unuttu* (*Bohem zapomenuté děti*) napsala již v sedmnácti letech. Se zážitky ze života v exilu a pádem socialismu se vyrovnala v povídkové sbírce *Elveda Alyoşa* (*Sbohem, Aljošo*), za niž získala Cenu Yunuse Nadiho. Nespočet ocenění posbírala také za romány *Kedi Mektupları* (*Kočíčí dopisy*), *Sıcak Külleri Kaldı* (*Zůstal horký popel*) a *Erguvan Kapısı* (*Brána ze zmarlíky*). Velkou pozornost vzbudila její próza *Kayıp Söz* (*Ztracené slovo*), tematizující kurdskou otázku. V roce 2001 založila Tureckou mírovou iniciativu.

ukázku přeložil Tomáš Laně

Zvuky

Hory, příroda, moře i města mají své zvuky. Má je i tohle město. Místy disharmonické, místy drásavé, někdy je to modlitba, úpěnlivá prosba, jindy písnička, město mnoha zvuků, mnoha melodií. Teď tu panuje ohlušující ticho, ticho splasklých lampiónů, ticho jako na dně oceánu, ticho hrobové... Bílé ticho zahalující celé město prořezávají salvy výstřelů. Když mě v ranním šeru tyhle zvuky probudily, nechápala jsem. Podobaly se rytmickým úderům zobáků stovek datlů do dřeva, tak – tak – tak, nebo žuchnutí trámu shozeného z výšky.

Tady i malé děti rozlišují, jak zní střelba z jednotlivých druhů zbraní, zda žuchnutí trámu pochází z děla nebo z bazuky. Všichni víme, jak se liší petarda od výbuchu granátu se slzným plynem.

Přiletěla jsem do města posledním letadlem pozdě v noci, byl jsem unavený. Myslela jsem, že budu moci spát, ale nespala jsem, spíš jsem jen dřímala. Nevěděla jsem, že hotel je tak blízko ke Starému městu. Byl to jeden z posledních hotelů, který v této oblasti ještě fungoval.

Pokud možno pokoj v prvním patře, řekla jsem recepčnímu. Většina pokojů je stejně prázdná, dám vám pokoj, kam zvuky moc nedoléhají, řekl. Poděkovala jsem.

Nevědělas, jaké zvuky měl recepční na mysli. Myslela sis, že jde o klaksony taxíků, křik časných pouličních prodáváčů nebo kamiónů zavážejících zboží do obchodů.

Když jsem se probudila v pokoji, kam zvuky moc nedoléhají, boje už dávno začaly. To se ozývá střelba, zeptala jsem se mladíka dřímajícího v recepci. Byla to zbytečná otázka, jen pokýval hlavou, ani neodpověděl. Místnost, kde se podávala snídaně, měla okna na Staré město. I když nebylo vidět zdi pevnosti, věže, ani brány, stoupající dým byl zřetelný. Vypalují domy, řekl chlapec netečně. Pak nastal výbuch, skla se zatřásla. Recepční zhluboka vzdechl a zvrátil se v křesle. Přemýšlel jsem, jak žijí lidé ve válce, při bombardování, uprostřed bojů.

Zřejmě si zvyknou.

Zlu se nepřivykne, snáší se.

Jak dalece?

Dokud existuje naděje. Proto jsi tady, jelikož ji pořád neztratila...

Opravdu, proč tady jsem? Snad abych pro sebe udělala něco dobrého: zbavila se tíhy na svých prsou, očistila své svědomí, splatila dluh za hříchy jiných. Víš, někdy pocítujeme tíhu zločinů jiných lidí. Nepodílíme se na nich, ale patříme k těm, kteří je páchají. Alespoň, tamti nás takhle vidí...

Své místo sis sám nevybrala, navíc ses vždy snažila být na straně ponižovaných, utiskovaných, bránila jsi utlačované.

Ano, ale také jsem nepřešla na jejich stranu. Mluvila jsem z vlastních pozic. Utlačované jsem bránila z pozice utlačovatelů. Vystavila jsem se hněvu mocných, zaplatila jsem za to, ale i to byla přednost, důvod k hrdosti. Nekompromisní tvrdost mých slov nepramenila z mé odvahy, ale ze sebedůvěry vycházející z mého výsadního postavení na straně, k níž jsem patřila.

„Pohledte tamti! Pohledte, jak hrdinsky se stavím na vaši obranu!“

Nesmíš si to tak brát, nebuď k sobě nespravedlivý. Za to, že ses nenarodila jako Kurdka, žeš v roce 1915 nebyla Arménkou, přece nemůžeš.

Nenarodit se na západě jako Turek také není zločinem zdejších lidí, ale jak vidíš, zločinem se stává. Lidé pro tento zločin umírají, jsou zabíjeni. Tady, když poslouchám ozvěnu střelby ze Starého města, jsem úplně sám se svým svědomím. Jak říká básník, jsem oba, ale nikdo. Jak mohu být tím druhým a sám sebou současně? Jak si zajistím svoji integritu, aniž bych se odcizila oběma a nestála mezi nimi jako soudce?

Postav se na jednu stranu, uvidíš, jak se všechno zjednoduší. Postavíš-li se na jednu stranu, usmíříš se sama se sebou, uklidníš se.

Na čí stranu? Já sám jsem přece strana. Byla jsem vždy na straně utlačovaných, lidu proti útlaču, násilí a moci.

Mluvím o tom, být na straně těch, kdo bojují v zákopech, na barikádách, v horách. Bez odsudků, vytáček a s přijímáním jejich chyb...

Chceš, abych se dívala jen jedním okem, rozlišoval mezi mrtvými, začerňovala jednu stránku reality. Abych dokonce i to, co cítím, ukrývala sama před sebou?

Musíš vidět útlak, poznat bolest, která tomuto lidu proniklo až do morku kostí, musíš chápat naši vzpouru, zapomeň na své oči, dívej se odsud našima očima.

Proto jsem přijela, abych sdílela bolest, tam kde je zakoušena, s těmi, jež ji zakoušejí. V boji jsou dvě strany a ve válce nikdo nezůstane čistý.

Nemůžeš ztotožňovat útočníka s napadeným, udržovat stejný odstup od těch, kdo se brání, a těch, kdo zabíjejí, nemůžeš zůstat nestranný.

Samozřejmě je neztotožňuji, ale rozlišovat mezi oběťmi po mně nechtěj. Nemohu volat „ať žije smrt“, ať zemře kdokoliv. Odpovědnost toho, kdo brání svůj život, a toho, kdo život bere, samozřejmě není stejná. Stojíme na straně těch, kteří se brání, proklínáme ty, kdo život berou, ale ve smrti jsou si všichni rovni. Přijela jsem sem s tím, že nejdůležitější je život. Říkals abych se postavila na něčí stranu, straním životu a člověku.

Tahle básnická slova zůstávají přes veškerou svoji oprávněnost a správnost viset ve vzduchu jako krásná píseň. Ztrácejí se mezi výstřely, střelbou z děl a vybuchujícími granáty. I když já tu píseň slyším a souhlasím s ní, ze Starého města, ze zákopů a z hor slyšet není.

To vím. Víím že za situace, kdy tu lidé uléhají za zvuku výstřelů, nemluvnata se budí střelbou z děl, matkám se do srdce zařezává otázka, zda je moje dítě mrtvé nebo zabíjí, kdy nejdůležitějším problémem, nejpálčivějším přáním je moci odnést své mrtvé a pohřbít je, za takové situace říkat, že nedůležitější je život, zoufale nestačí. Přesto však tahle slova každému lahodí, navazují vztah, spojují nás. Potom... to už vím.

Příliš o tom přemýšlíš, moc se v tom pitváš. Typická nemoc vzdělanců. Snaž se být přirozený, být tím, čím jsi.

Muž, se kterým jsem se kdysi milovala, mi říkal totéž. Moc přemýšlíš, moc to rozpitváváš. Byla to zakázaná láska, měla jsem pocit viny.

To je přesně ono. To, co tady teď prožíváš, je svým způsobem zakázaná láska.

Hele, už umím rozeznat zvuky. Víím, že zvuk šrapnelu není zvukem trámu spadlého ze stavby, že salvy výstřelů nepocházejí od datlů. Zvukem města je teď boj o život, smrtelný výkřik.

Dým

Je velmi zvláštní odsud sledovat dým stoupající zpoza hradeb. Nebo spíš hrozné.

Když jsme se tady poprvé setkali, řeklas hněvivě, s výčitkou: „Opustili jste nás, ponechali jste nás svému osudu, předhodili tyranovi.“ Byla bych se propadla studem. Vzala jsem tě za ruku a vydaly jsme se do Starého města tvého dětství, přijela jsem objevovat duši města. Chtěla jsem vidět všechno, co jsem kdysi míjela bez povšimnutí, čeho jsem si nevšimla, nedovedla ocenit, chtěla jsem se ztratit v uličkách, srkat silný čaj ve dvorech s kašnou, jíst kebab v dřevěných kebabárnách, koupit si pár náušnic u tvého arménského klenotníka, toulat se úzkými uličkami, mluvit s lidmi, poznávat duši města.

To, co vykládáš, jsou turistická klišé, představy orientalismu. Turisté se dívají, dozvídají se, dělají si poznámky, obdivují, shledávají zajímavým, propadají momentální atmosféře, poplácávají po zádech, ale do duše města neproniknou.

Duše města je skryta ve věžích pevnosti, ve zdech opevnění, v hradbách, nuzných chatrčích, starodávných chrámech, ve starých hostincích, v tisíciletých legendách, v tichém smutku, v nesmělých nadějích a také v bobtnající vzpouře. Obávám se, že možnost poznat duši města už jsi propásla; hradební brány byly zamčeny, vstupy střeží netvoři a uvnitř společně s dětmi umírá i město.

Co je podle tebe živé a co mrtvé? Jak bys popsala cizinci své město? Nakolik jsou mé představy turistické, natolik jsou tvé city romantické, nadpřirozené, dokonce mystické. Popiš mi místo, jemuž říkáš srdce města, vyprávěj mi o vnitřním městě.

Mé dětství, dospívání, první láska. Nároží, kde zastřelili mého bratra, knihkupec, u něhož jsme si objednávala zakázané knihy, čajovna, kam jsem se po práci stavěla na čaj, listovala

v novinách a jen tak ve stoje zapřádala rozhovor s dvěma kamarády, vůně shnilých jablek v zelinářství mého otce, hluboké černé oči zraněného děcka, které jsme nesla v náručí, prodavač baklavy, před jehož výlohou se nám sbíhaly sliny, němota mé matky, stud nad tím, že nemohu mluvit svým jazykem, shromáždění, jich jsem se zúčastnila, ulice, kde jsme omdlávali po zásahu slzným plynem, nároží, kde zastřelili mého bratra, vězení, kde umučili k smrti mého otce, ohně Nowruzu¹ vzbuzující naději, ulice, kam jsem chodila na procházky s dětmi, jak se ke mně sbíhaly hladové děti sbírající odpadky. Prostě takovéhle věci...

Přijela jsem, abych překonala naši jinakost, abych se díval tvýma očima, cítila jako ty, abych tě pochopila, vžila se do tvé kůže.

Pamatuješ se na nezapomenutelnou repliku z filmu Hirošima má láska? Tys v Hirošimě nic neviděla, opakuje japonský architekt, který Hirošimu prožil, své francouzské přítelkyni. Tys ve Starém městě nic neviděla, drahá přítelkyně, nic jsi v tomhle městě neviděla. Nevidělas, jak bylo zabita duše města, jak byl spáchán zločin. Staré město ti oči neotevřelo. To, co si myslíš, žeš viděla, je pocit viny odrážející se v zrcadle tvého svědomí.

Máš pravdu, ještě jsem ve Starém městě nic neviděla. Nic jsem neviděla v Cizre, Silopi, v Silanu², nic jsem neviděla v Hirošimě. Jsem tady cizinka, tys paní domu. Ty mě musíš nasměrovat, ukázat mi, co mi uniklo. Odvážila jsem se přijet, pochop to. Ne že bych se bála války, útlaku, ale ze strachu pohlédnout pravdě do očí...

Odvážit se pohlédnout pravdě do očí bývá těžké, to vím. Zvlášť když se díváš zvenčí.

Pravdu nelze vidět zvenku, ani zevnitř. Pravdu si každý vykládá po svém. V tom je ten problém.

Rozloučení

Vzpomínáš, jak když jsme tehdy kráčely zasněženým Starým městem, začali házet granáty se slzným plynem? Snažili jsme se schovávat mezi domy. Majitel jednoho sýrařského krámu, který měl na půl stažené rolety, nás vtáhl dovnitř.

Samozřejmě. Jak jsme v rozrušení odcházely, zapomněla jsem si tam bundu. Krámy byly zavřené, bundu jsme si mohla vyzvednout za dva dny.

Stmívalo se, krám páchl kyselým sýrem. Do krámu se uchýlil i osmahlý, asi třináctiletý chlapec.

Na ochranu před plynem měl ústa a nos ovázané bílým šátkem, v ruce držel půlku citronu.

Podíval se na mně a povídá: Co tu děláte, teta, jděte domů. I na to si vzpomínáš?

Jistě, myslela jsem, že se urazíš, styděla jsme se za to.

Protože mi cizáctví kouká z očí?

Možná tě ten kluk viděl starší, než jsi, bál se, abys nepřišla k úhoně. Když jsme umělci, spisovatelé a intelektuálové šli ulicemi a dorazili k branám Starého města, lidé nám tleskali. Na to také nezapomínej. Po dlouhé době byl pochod povolen. Lidé se k nám přidávali. I to jim pomohlo, mohli se nadechnout.

Byli jsme dobrodušní cizinci z hluchoněmého západu, minimální nadějí pro zoufalé

domorodce. Že jim nemůžeme pomoci, mě také nejvíc hnětlo... Někteří nám tleskali, ale byl tu i chlapec ze sýrařského krámu. Těm, co bojovali na druhé straně zákopů, těm, co lidem dali do rukou zbraně, vznítily v nich plamen osvobození a nezávislosti a poslali je do zákopů a na barikády, jsme překáželi. Nebo snad měli pravdu? Nevím.

Bylo to všechno zbytečné?

Vyměnili jsme si role? Snad to nebylo zbytečné, ale máme-li to měřit podle výsledku, neuspěli jsme. Nepřesvědčili jsme naše bojechtivé šéfy. Řekli jsme, že v tomhle zločinu my nejedeme, ale neřekli jsme, že nejedeme v žádném zločinu.

Opět svádění viny na obě strany... Přesně na tomhle místě, těsně před branami Starého města, kam jsme se nemohli dostat, u výhonku růže jsme začali náš rozhovor, tichý, dlouhý, smutný dialog. A už jsme zase tam, kde jsme začali.

Padal sníh, okvětní lístky poslední opozdilé rudé růže v mé ruce zvadly a opadaly. Řekla jsi, že na jaře rozkvetete do krásy a mohutnosti. A jaro je tu. Letos je všechno časnější. Máš pravdu, růže rozkvetla desítkami poupátek, zdravých, sytě zelených. Přes tuhou zimu, zvítězila naděje, kterou vkládala do růže.

Byla to naše společná naděje, společně jsme ji živil.

Ted' už jsem moc stará na to, abych se uchylovala k naději, neunesu tíhu světa. Abych si vylízala rány – takhle to přece řekla –, vracím se na svoji planetu jako Malý princ.

Dokud v sobě poneseš ten virus svědomí, ani na své planetě se nezachráníš. Naše útrapy, naše neštěstí tě budou pronásledovat.

Ve chvíli, kdy cítíš, že už tu tíhu neunesíš, že tě drtí, budeš se snažit se jí zbavit. Řešením možná je se vším se rozloučit. Potřebuji skutečné rozloučení.

Co kdybych řekla, abys zůstala; zeptala se tě, co jsme získali, kam jsme dospěli v tolika rozhovorech...

Kam jsme měli dospět, nevím, ale pro mě to mělo smysl.

Když se Malý princ přišel rozloučit, řekla liška: „Jejda, to budu plakat.“ Můžeš si za to sama,“ na to Malý princ. „Samas chtěla, abych tě ochočil.“ „Ano, vím,“ odpověděla liška. Ale plakat budeš, cos tím získala?“ zeptal se Malý princ. „Barvu pšeničných polí,“ řekla liška. „Chleba nejím, barva pšeničných polí pro mě nic neznamena. Ale ty máš zlaté vlasy, pšeničná pole zlatavé barvy mi tě budou připomínat, budu mít ráda i šustění větru mezi klasy. Je to snad málo?“

Liška má pravdu. Ano, budeme plakat, ale získali jsme obě. Společně si umíme představit nový svět, kterého se možná nedožijeme, ale který vybudují naše děti a vnuci.

I mně se otevřel ohromný svět. Budou mi tě vždycky připomínat žluté květy heřmánku a červené vlčí máky, které rozkvétají na jaře. Budu tě vidět v zasněžených horách. Poskočí mi srdce, kdykoliv uslyším tvůj rodný jazyk. Utrhni rudé poupátko z růže u hradb Starého města a dej mi ho. Abych nezapomněla, že jaro přichází, abych měla stále na mysli krvácející srdce Starého města, abych nezapomněla na tvoje nezměrné úsilí obnovit život v tomto kraji, abys pro mě byla zdrojem naděje, abys byla stále přítomná v mém srdci.

poznámky:

- 1/ Nowruz – tzv. perský Nový rok, slavený 21. března v mnoha oblastech Středního Východu, především v Íránu. Za svůj největší svátek považují Nowruz i Kurdové.
- 2/ Cizre, Silopi, Silvan – města v tureckém Kurdistanu.